

Miljøetiske tanker rundt utmarksbeite

Mélanie Spedener, stipendiat ved Institutt for skog- og utmarksfag, Evenstad, Høgskolen i Innlandet (INN)

Sammendrag

Utmarksbeite har en lang tradisjon i Norge. Målet med utmarksbeite er å utnytte beiteressursene i utmarka uten at det går utover tømmerproduksjon, jakt, sankning av bær og sopp eller mulighetene for friluftsliv i området, og uten tap av biologisk mangfold. I denne teksten belyser jeg verdier og syn som kan legges til grunn for en slik praksis, med støtte fra et miljøetisk rammeverk. Ved å stille spørsmål og gjennomføre tankeeksperimenter sikter jeg etter en dypere forståelse av våre argumenter for utmarksbeite.

Drøfting

Utmarksbeite, både til fjells og til skogs, har lange tradisjoner i Norge (Austrheim et al., 2008), og står fremdeles sterkt nå til dags. Sommeren 2019 ble 1 925 931 sau og 239 934 kyr sluppet på utmarksbeite (SSB, 2021). Den underliggende målsettingen for utmarksbeite bygger på utnyttelse av økosystemets multifunksjonalitet, og tilsier at ett jordstykke skal brukes til flere formål samtidig. Hovedmålet er å utnytte beiteressursene i utmarka slik at husdyrene produserer melk og kjøtt, uten at det skal gå utover tømmerproduksjon, jakt, sankning av bær og sopp eller mulighetene for friluftsliv i området. I tillegg ønsker vi å ta vare på natur og biologisk mangfold.

Forskningsprosjektet "CarniForeGraz" (INN, 2021) studerer potensialet ved å bruke rovdyrutsatte skoger i Sørøst-Norge til husdyrbeite i kombinasjon med skogbruk og storviltjakt, samtidig som det tas hensyn til biologisk mangfold av planter og pollinatorer. Jeg er så heldig å ha fått en stipendiatstilling i dette prosjektet og skal ta doktorgrad om storfe i skogen! Fokuset mitt vil være på samspillet mellom storfe og miljøet de lever i, og jeg skjønte fort at tverrfaglighet er svært viktig når man vil forstå dette systemet i et helhetlig perspektiv. Da jeg leste en bok om miljøetik (Sandler, 2017) i et av stipendiatkursene mine ble jeg inspirert til å anvende idéene og konseptene presentert i denne boka på systemet jeg studerer. Resultatet er denne teksten, hvor jeg belyser en rekke argumenter for utmarksbeite ut ifra et miljøetisk perspektiv. Alle teorier og definisjoner er tatt fra Sandler sin bok. Hvilke verdier blir tildelt de forskjellige delene av økosystemet brukt til utmarksbeite og hva slags menneske-natur-relasjon forbindes med disse? Ifølge Sandler finnes det tre forskjellige grunnlag for menneske-natur-relasjoner. Det første er menneskenes avhengighet av økosystemet, noe som krever bevaringen av naturressursene fordi de har en instrumentell verdi. Det andre er økosystemets bidrag til menneskenes åndelige utfolding, noe som fortjener å bli verdsett på grunn av sin kulturelle verdi. Som tredje og siste grunnlag kan økosystemets arter og individer ansees som moralske agenter, som fortjener vår respekt og beskyttelse på grunn av sin iboende verdi.

La oss gå tilbake til målene med utmarksbeite beskrevet i første avsnitt. Husdyr- og tømmerproduksjon kan tydelig relateres til økosystemets instrumentelle verdi. Det samme gjelder for jakt og sankning av bær og sopp. Målet er å maksimere produksjonen av en rekke goder. Siden det er menneskets behov som står i fokus, har vi med en antroposentrisk verdiorden å gjøre, som stiller menneskenes trivsel over behovene til alle ikke-menneskelige deler av verden. Siden produksjonen skal være bærekraftig og dekke dagens behov uten å ødelegge livsgrunnlaget til kommende generasjoner er vi inn på opplyst antroposentrisme, som tilrår klok ressursbruk. Hovedmålet til utmarksbeite er melk- og kjøttproduksjon. Dette er i strid med en verdiorden basert på dyrerettigheter. Her tolereres ikke kjøtt som matvare, da det har som utgangspunkt at sansende vesen aldri skal bli brukt som medium til menneskenes formål. En verdiorden basert på dyrevelferd tolererer derimot bruken av dyr som medium for våre formål så lenge det gir det beste kompromisset når det er tatt hensyn til interessene til alle sansende vesener som er berørt av tiltaket. En slik verdiorden kan sies å ligge til grunn for en rekke spørsmål som kan stilles rundt utmarksbeite: Er det greit å slippe domestiserte dyr som er avhengige av menneskelig omsorg ut i utmarka for flere

---

måneder, når de da kan bli utsatt for sykdom, parasitter, rovdyr, dårlig eller for lite mat og klimaforhold de ikke er rustet mot?

Friluftsliv og tradisjonen rundt jakt og sanking av sopp og bær kan også relateres til økosystemets kulturelle verdi. Vi gjør dette blant annet som rekreasjon og fordi det er en del av kulturen vår. Sistnevnte gjelder faktisk også for bruken av utmarksbeite selv. Som nevnt tidligere i teksten finnes det en lang tradisjon for utmarksbeite i Norge, og det utgjør en sentral del av vår jordbrukskultur.

Det kan se fristende ut å bruke økosystemets iboende verdi til å rettferdiggjøre bevaring av biologisk mangfold. Men hva ligger i det? Hvorfor vil vi faktisk bevare eller til og med øke det biologiske mangfoldet? Det finnes ikke en enkeltstående definisjon av biologisk mangfold, men flere gode definisjoner som ofte blir brukt i forskjellige sammenhenger. I denne teksten snakker jeg om artsmangfold, for eksempel av planter, insekter eller pattedyr. Artsmangfold har ingen direkte instrumentell verdi for mennesker. Men man antar at artsmangfold har en positiv effekt på økosystemets evne til å skape økosystemtjenester, som igjen har store instrumentelle verdier for oss. Jo mer variert og mangfoldig et system er, desto sunnere, mer stabil og mer produktivt er det. Anvendt på utmarksbeite betyr det at praksisen bør bevares fordi det gjennom å påvirke artsmangfoldet positivt (se f.eks. Wehn, 2015), bidrar til å bevare alle de fine tjenestene utmarka har å tilby. En annen grunn er den alternative verdien. Det vil si at selv om en art ikke viser seg å være nyttig for oss mennesker nå, kan det hende at vi oppdager dens verdi på et senere tidspunkt. Vi kan også forestille oss at en art som ikke viser seg å være verdifull for oss i dag, utvikler seg til en annen mer verdifull art i løpet av evolusjonen. Derfor bør vi forsøke å bevare så mange arter som mulig. Dessuten kan artsmangfold ha en kulturell verdi for noen av oss, og av respekt for våre medmennesker burde vi ta vare på artsmangfoldet. Her snakker vi mer om en indirekte plikt til å bevare artsmangfoldet.

Artsmangfold kan også sies å ha en iboende verdi, det vil si at den selv har interesser som vi burde ta hensyn til. For å belyse dette synspunktet skal vi gjøre et tankeeksperiment. Tenk deg to skoger, som begge fungerer godt og som inneholder det samme antallet organismer med den samme instrumentelle verdien. Den eneste forskjellen mellom de to skogene er antall arter. Den ene rommer mange individer av bare en håndfull arter, mens den andre rommer færre individer av hver, men en større mengde arter. Synes du at en mer mangfoldig skog er verdt mer? Om ja, hvorfor? På grunn av artsmangfoldet? Om du synes at en mer mangfoldig skog er verdt mer, er du også enig i at vi burde prøve å utvide artsmangfoldet i artsfattige arealer, som for eksempel boreal skog? Om du derimot synes at antall arter ikke er avgjørende så lenge økosystemet fungerer bra, er du da også enig i at vi burde fortsette å følge menneskers interesser, selv om flere arter blir ofret underveis? Kanskje du synes at verdien til et økosystem ikke bare er avhengig av artsmangfold, men også av hvor naturlig dette artsmangfoldet er. Kanskje du synes at kunstig artsmangfold veier mindre enn artsmangfold som oppstår naturlig. I dette tilfellet er ditt synspunkt at artsmangfold har naturlig verdi, bare fordi den er en ansamling av underlige livsformer som ble til i løpet av evolusjonen.

Men hva betyr egentlig det, naturlig? I den vestlige verden skiller vi mellom natur og kultur, og det er mennesket sin påvirkning som utgjør forskjellen. Kultur og kunst er mennesket sitt verk, mens natur er det som ikke bærer tegn av menneskehånd. Dette skillet kan knyttes til den jødisk-kristne tradisjonens skille mellom kropp og sjel og er ikke så enkelt og greit som det kan se ut til ved første øyekast. For er ikke vi mennesker en del av naturen selv? Skillet mellom kultur og natur er faktisk veldig vanskelig å definere, og har vært gjenstand for stor debatt (Uggla, 2010). Tilbake til utmarksbeite og artsmangfoldet skapt gjennom denne praksisen: Hvor naturlig eller unaturlig er dette artsmangfoldet? Hvor naturlig eller unaturlig er en prosess som bygger på dyr som er avlet fram, og forvaltet av mennesker? Hvor naturlige eller unaturlige er husdyr? Et annet spørsmål knytter seg til husdyrs plass i skogen. Er de en naturlig del av økosystemet? Om ikke, kan vi si at de erstatter en naturlig del av økosystemet som mangler i dagens system, muligens utryddet for jegerhånd etter siste istid (altså også en menneskeskapt prosess)? Om vi antar at storfe og sau er en naturlig del av økosystemet, eller at det ikke spiller en rolle om de er naturlige eller ikke, og at de har en negativ påvirkning på artsmangfoldet, er det da greit å ofre artsmangfoldet for to av verdens mest vanlige dyrearter? Storfe og sau finnes tallrikt over hele verden og det er liten sannsynlighet for at de blir utryddet i nærmeste framtid. Risikoen for utryddelse av andre arter er derimot stor og den røde lista over ville arter i Norge er lang.

Oppsummering

I denne teksten har jeg drøftet en håndfull verdier og syn som utmarksbeite bygger på. Jeg har hatt et miljøetisk perspektiv som utgangspunkt, altså hvordan vi som mennesker burde oppføre oss mot den ikke-menneskelige delen av verden. Jeg har ikke gått inn på klassisk mellommenneskelig etikk, som omhandler hvordan vi som mennesker burde oppføre oss mot hverandre, og derfor heller ikke på konflikter mellom forskjellige interesser tilknyttet utmarksbeite, som husdyreiere, skogseiere, jegere, friluftsfolk eller miljøvernere. Argumenter for utmarksbeite som inkluderer bevaring av artsmangfold er komplekse og innebærer mange spørsmål. I stedet for å sortere dem etter riktig og feil, eller svare på alle disse spørsmålene, anbefaler jeg heller at vi identifiserer våre egne og andre sine argumenter og reflektere over disse. Det vil være enklere å kommunisere og samarbeide om vi kan forstå hverandres argumenter bedre. Jeg gleder meg til å jobbe videre med storfe i skogen og alle diskusjonene vi måtte havne opp i rundt dette!

Referanser

- Austrheim, G., Solberg, E. J., Mysterud, A., Daverdin, M., & Andersen, R. (2008). Hjortedyr og husdyr på beite i norsk utmark i perioden 1949–1999. *NTNU Vitensk. mus. Rapp. zool. Ser.*
- INN. (2021). *CarniForeGraze*. LARGE. Hentet 29. april 2021, fra <https://www.innlarge.no/carniforegraze>
- Sandler, R. (2017). *Environmental ethics: Theory in practice*.
- SSB. (2021). *12660: Husdyr på utmarksbeite, etter statistikkvariabel og år*. Statistikkbanken. <https://www.ssb.no/statbank/table/12660/tableViewLayout1/>
- Uggla, Y. (2010) "What is this thing called 'natural'? The nature-culture divide in climate change and biodiversity policy", *Journal of Political Ecology* 17(1). p.79-91. doi: <https://doi.org/10.2458/v17i1.21701>
- Wehn, S. (2015). *Beiting med sau—Effekter på biomangfold*. I 38-38. Bioforsk. <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2472469>